

እንታይ ንግበር- ኣብ ዘፈራት ቁጠባን ፋይናንስን።

መእተዊ፡

ብግል፤ ከምዘረአ ንትግራይ ንምምብረካኽ ኣብ ዝግበሩ ወፍሪታት እቶም ኸልተ ፈላግት ዓውደ ኹናታት እቲ ቅድም ኢሉ እውም-ብግል፤ መታት ክስርሐሉ ዝፀንሐ ስነ-ኣእምሮአዊ ኩናትን ናይ ቁጠባዊ ኩናትን እቶም (psychological and economic wars)። ብፍላይ ኣብዛ ደቂቓ እዚኣ ንትግራይ 360 ኣብ ክባ ብምእታው፤ ኩሎም መራኸቢ ንግዳዊ መስመራት ብምዕፃው፤ ኣብ ካልኣት ክልላት ዘለዉ ተጋሩ ድማ ንዓመታት ዘፍረዩዎ ጥሪት ተሓዲጎም ጥራሕ ኢዶም ዝመዛበሉሉ ኩነታት ብምፍጣር እቲ ኣብ ትግራይ ዝህሉ ኢኮኖሚያዊ ወጥሪ ዝገደደ ክኸውን እዩ ዝሰራሕ ዘሎ፤ ድሮኳ ቀሊል ዘይብሃል ፀቕጢ ፈጠሩልና ኣሎ፤ ነዚ ውዲት ቆሪፅና ተቓሊስና ብእዋኑ ከነፍሽሎ እንተዘይኸኢልና ብቐፃልነት ዝኸበደ ነገር ክመፅእ ከምዝኸኸል ምግማቱ ቀሊል እዩ። ብርግፅ ግን ንሕና ነዚ ንምምካት እንታይ ንግበር ኣለና- ኣዝዩ ኣዝዩ መሰከራ እዩ። ከምቲ ብግል፤ ዝርእ ኢድና ካብ መዓልቲ ናብ መዓልቲ ይሓፀር ኣሎ፤ እዚ ኹይኑ እውን ግን ብኣና ወገን ነዚ ንምፍሻል sense of urgency ኣይረአየናን፤ ቦቲ ዝለመድናዮ መንገዲ ክንከይድ ኢና ንፍትን ዘለና።

ብተወሳኺ ኣብ ኢድና ዘለዉ ቐጠባዊ ዕድላት ብግቡእ ኣይንጥቀምን ዘለና፤ ብዙሕ ብኸነት ይርአየና ኣሎ፤ ብዙሓት ኣሕሊፍና እንህበም ዕድላት እውን ኣለዉ። ልዕሊኡ ግን ኣብ ሞንጎ መራሕቲን ተመራሕትን ዝተረሓቀ ናይ ነገራት ኣናብባ ኣሎ። እቲ ህሉው ፖለቲካዊ ኣየር ዝፈጥረልካ ኣብ ምውሓስ ህልውና መሰረት ዝገበረ ናይ ዕላማ ሓድነት (unity of purpose) መዝሚዝካ፤ ኣብ ህዝብኻ ዘሎ ዓቕሚ ወዲብካ ንረብሓኻ ኣብ ምውዓል እውን እኹል ስራሕ ዝሰራሕ ዘሎ ኣይመስልን። ብሓፈሻ ግዘ ይኸደና ኣሎ፤

እንታይ ንግበር- ብመዳይ ቁጠባን ፋይናንስን።

1- እቲ ሓዚ ተፈጠሩ ዘሎ ሓያል ናይ ሕራኒ፤ ብሄርተኝነት ስምዒት ኮስኩስካ ምዕባይ፤ ንረብሓኻ ምምዝማዝ እዩ ዘድሊ፤ እዚ ብዝሕቱል መደረ፤ ብነገራት ሃዲኦም እቶም ዝብሉ ዝተጋዢ መደዓዓሲታት ክዘሓሓዱ የብሉን። ብመሰረቱ ኣብ እዋን ኩይናት ብዝግበር ህዝባዊ ምልዕዓል (war time mobilization) ብዙሓት ሃገራት ብዙሓት ዓባይቲን ዕዉታትን ስራሕቲ

ሰራሕን እየን። ፋሲያውያን ብናዚ ቻይናውያን ብጃፓን ዝበፅሖም ወራራት፣ ኣብ ህዝቦም ዘፈጠሩዎ ሕራነ ደሓር ንዝመዝገቡዎም ዓወታት እታወታት ኮይኖምዎም እዮም። ምስዚ ጎኒ ንጎኒ ድማ ምስቲ ኣብ ዲያስፖራ ዘሎ ትግራዊ ወገንና ኣብቲ ገጢሙና ዘሎ ተጻብኦ ሓበራዊ ርድኢት ብምፍጣር ኣብ ዓለም ዘሎ ኹሉ ትግራዊ ካብ እቶቱ ንዓዲ ብብወርሖ ዝተወሰነ ናይ ገንዘብ ወፊያ ዝገብረሉ ትረስት ፈንድ ኮዳሉ ክግበር ይግባእ፤ እዚ ቀዋሚ ገንዘብ መተኣኻኸቢ መንገዲ ኣብ መላእ ዓለም ዘለዉ ተጋሩ በሙሉኦም ነታ ናይ ወራርን ጭፍለቻን ሓዲጋ ኣንፀላሊዩዎ ዘሎ ዓዲም ትግራይ ብብወርሖ 5-10 ዶላር ካብ እቶቶም ኣታዊ ዝገብሩሉ ይኸውን፤

2- ኣብ ዝሓለፈ በጀት ዓመት ኣብ ትግራይ ኣብ ንግዲ ባንኪ ፕራሕ 40 ቢልዮን ብር ተቐማጢ ተገይሩ ፤ ብዝገርም ኩነታት ብሰንኪ ኣብቲ ናይቲ ባንኪ ናይ ትግራይ ጨንፈር ብዘለዉ ሓላኸቲ ኣሰራርሓታት ካብቲ ባንኪ ኣብ ትግራይ ዝተወሰደ ልቓሕ ካብቲ ዝተኣኸበ ኣዝዩ ዝተሓተ ከምዝኾነ ዝፍለጥ እዩ። ትግራዊ ገንዘቡ ኣብ ባንኪ ይእክብ ፤ ተለቂሖም ዝጥቀሙሉ እኒ በላይነህ ክንዴ! ናይ ባዕልና ክልላዊ ባንኪ የድልየና።

3- ዓሚ ፌደራል መንግስቲ ካብ ካልኣት ክልላት ኢትዮጵያ እዚ ዝብሃል ግብር ኣብ ዘይኣከበሉ ኩነታት ካብ ትግራይ ግን ኸባቢ 20 ቢልዮን ብር ናይ ፌደራል ግብር ከምዝኣከበ እዩ ዝግለፅ (ኣፈራላዊ ኣሃዝ ስለዘይረኹቡኩ ኣብቲ ቁፅሪ ርግፀኛ ክኸውን ኣይኸእልን) ። ከምቲ እንፈልጦ ፌደራል መንግስቲ ካብኡ ንትግራይ ዝሰለፀ ናይ በጀት ድጎማ ካብ 7 ቢልዮን ንኡሽቶይ እዩ ዝዛይድ። ብመዳይ ናይ በጀት ክፍተት ትግራይ እታ ዝሓሸት እያ። ገሊኡ ናይ ፌደራል እቶት (ንኣብነት cost-sharing) ብናይ ብዓል መዚ እቶት ክልል ትግራይ መሓውር ብምጥቃም ብውክልና እዩ ፤ ሓደ ሓደ ክልላት "ንስራሕ መካየዲ" ኢሎም ካብኡ ዝተወሰነ ስሊምም እንተተተርፉ ክልል ትግራይ ግን ብናይ ባዕላ ወግኢ ዝኣከበቶ ናይ ፌደራል እቶት ከምዘሎ እያ ኣታዊ እትገብር። እዚ ነቲ ኣብ ሕገ-መንግስቲ ዓንቀፅ 94 (1) ዝተቐመጠ ፌደራል መንግስቲ ብውክልና ክልላት ንዝእክቦ ኣታዊ ወጻኢታት ስራሕ ምክያድ ባዕሉ ክሸፍን ዝገልፅ ሕገ-መንግስታዊ መሰርሕ ምጥሓስ እዩ።

4- ከምቲ ዝፍለጥ ኣብዚ እዋን እዚ ናይ ዓቢይቲ ኩባንያታት (PLC, Share Company) ንVAT ሓዊሱ ኩሉ ምስ ግብርን ታክስን ተተሓሒዙ ዘሎ እቶም ብናይቲ ፌደራል መንግስቲ ሚኒስትሪ እቶት (ናይ ቐደም ብዓል መዚ ጉምሩክን እቶትን) ናይ መቐለ ጨንፈር እዩ ዝእከብ። ናይቶም ንእስ ዝበሉ ናይ ንግዲ ትካላት (General Partnership, sole proprietorship, ordinary partnership, limited partnership) እቶት (ንቫት ሓዊሱ) ድማ ብኸልል እዩ ዝእከብ ዘሎ። ብመዳይ እቶት እተን እቶትን ብቐጥታ ብፌደራል መንግስቲ ዝእከበለን ዘለዎ (PLC, Share Company) ብዓይኒ እቶት እቲ ዝለዓለ እቶት ዝርከበለን እየን። ብመዳይ መምእካብ VAT እውን ዝዚኖ እቶት ዝርከበለን እየን። ኣብዚ ሰዓት እዚ ናይ PLCን Share Companyን VAT ቐጥታ ፌደራል መንግስቲ፣ ናይተን General Partnership, sole proprietorship, ordinary partnership, limited partnership ቫት ድማ ክልል መንግስቲ እዩ ዝእከበን ዘሎ። ኮይኑ ግና ቤት ምኽሪ ፌዴሬሽንን ቤት ምኽሪ ተወክልቲ ህዝቢን ቅድሚ 16 ዓመታት ብዝሃቡዎ ውሳኔ መሰረት ኣብ ክልቲኡ ናይ VAT እቶት ፌደራል መንግስቲ 70 %፣ ክልል መንግስቲ ድማ 30 % ክወስድ እዩ ዝድንግግ። ኣብ ትግራይ ዝበዝሐ VAT ብተን ዓቢይቲ ካምፓኒታት ዝእከብ ስለዝኾነ እዚ ተግባራዊ እንተንገብሮ ድምር ውጽኢቱ ንትግራይ ምረብሐ።

5- ኣብ ትግራይ ብዘሎ ዝተሓላለኸ ፣ ኣብ ካልኣት ክልላትን ብብርኪ ፌደራልን ዘሎ መጠን ግብር ብዙሓት ኣብ ትግራይ ዝሰርሑ ግብር ኸፈልቲ ትካሎም ብPPLC ኣመዝጊቦም ናይ ግብር ኣታዊኦም ንፌደራል መንግስቲ ከኸውን ኸይኑ እዩ። እዚ ክርእ ይግባእ።

6- ኣብቲ ሕገ-መንግስቲ ኣብ ዓንቀፅ 96ን 97ን ከምዝተቐመጠ ድማ ኣብ ዕደና ጋዝን መኣድናትን (Gas/oil and mining) ዘሎ ኣወሳኸና ናይ VAT፣ ሮፕሊቲ፣ profit tax ከም ኣመዘጋግባኻ ዝውሰን እዩ። ባዕልኻ "large scale ትካል እዩ" እንተይልካ እትረኽቦ profit tax- 50 % ንኸልል ኣታዊ ይኾን ፣ 50 % ድማ ንፌደራል መንግስቲ ይኸውን፤ royalties ድማ 40 % ንኸልል ፣ 60 % ንፌደራል መንግስቲ፤ VAT ከምቲ ኸልእ 30 /70 ። ብኸልእ መዳይ ድማ Small scale ኮይንካ እንተተመዘጊብካ profit tax ኾነ royalties እቶቱ ንኸልል ፕራሕ እዩ። ቫት ፕራሕ ኢኻ ምስ ፌደራል መንግስቲ 30 /70 ትከፋፈሎ። ኣብ ሞንጎ ክልቲኦም large scale ዕደናን Small scale ዕደናን ዝተቐመጠ ዋላ ሓደ ግልፂ ዝኾነ distinction የለን። ስለዝኾነ ኣብ ትግራይ ዝካየዱ ዘለዉ ናይ ወርቁ ዕደናታት፣ ይጀማመር ዘሎ ናይ ሳፋየር ዕደጋ ነዚ ኣብ ግምት ኣእትዮም ዝኸፍሉዎም ሮፕሊቲስ፣ ናይ እቶት ታክስ ኣብዚ ብዝተርፈሉ መንገዲ ይመዝገቡ።

7- ድሕሪ ሓዚ ካብ ትግራይ ናብ ብሄራዊ ባንኪ ዝኣቱ ወርቁ ክህሉ ኣይግባእን ፤ ትግራዊ ኣብ መላእ እዚ ሃገር ኣብ ዕዲጋ ዘሎ ወርቁ እውን ዝዚኡ እንተዘቐም ይምረፅ። ትግራዊ ገንዘቡ ኣብ ትግራይ ብመለክዕ ወርቁን ዘይንቀሳቐስ ሃፍቲን፣ ኣብ ደገ ድማ ብመልክዕ ዶላርን ወርቅን ከቐምጥ ይግባእ።

8- ዓሰርተታት አሸላት ወገናትና ካብ ቤት ንብረቶም ተመዛቢሎም ኣብ ዘለዉሉ፤ ኣብ ልዕሊ ብሄር ትግራይ ዘቐንጎ ስነ-ኣእምሮአዊ፣ ቁጠባዊን ውጽእ እትው ዝብል ወታደራዊን ኩናት ኣብ ዝተኣወጀሉ ኩነታት፤ ኣብ ዝኾነ እዋን ናብ ቅሉዕ ደግሞ ናይ ሕድሕድ ኩናት እንኣትወሉ ኩነታት ክህሉ ከምዝኸእ ብዙሓት ምልክታት ኣብ መሬት እናሃለዉ፤ ዝኾነ ትግራዊ ክስተርሑው፣ ከራጥጥ ኣይግባእን፤ ኣብ መኸት ወራር ከምዘሎ እዩ ድማ ክሓሰብ ዘለዎ ፡፡ ስለዝኾነ ብመልክዕ መርዓ፣ ተስካር፣ ወ.ዘ.ተ ብፍሰስ ተፋሰስ ዝባኸን ዘሎ ሃፍቲ ትግራይ ብዘይወግዓዊ ኣዋጅ ግን ካብ ጫፍ ክሳብ ጫፍ ክዕገት ይግባእ ፤ ብተወሳኺ ድማ ኣብ ኣልኮላዊ ቁፅፅር ምግባር የድሊ፤ ወጋሕ ትብል ለይቲ ክስዕሳዕ ዝሕደረሉ ኹነታት ክዕገት ይግባእ፡፡

9- ከም ሸኮር ድንሽ ዝበሉ ኣብ ፀቢብ ቦታ ፅቡቕ ምህርቲ ዝህቡ ፤ ንንውሕ ዝበለ ግዘ ክዕቆሩ ዝኸእሉ፤ ብዓይኒ ስነ-ምግቢ (nutrition) ኣዝዮም ጠቐምቲ፣ ኣብ ሕማቕ ግዘ ድማ ኣዝዮም ከወንቲ ዝኾኑ ምህርቲታት ብስፍሓት ክፈርዩ ምብርታታዕ የድሊ፡፡

10- ካብ ሕብእብእ፣ political correctness ወጂኻ ብፍላይ ምስቲ ኣብ ዝኾነ ናይዛ ሃገር ክፋል ዘሎ ብጉልበቱ ዝሓድርን ዝተወሰነ ጥሪት ዝወነነን ትግራዊ ኣብ ዓይነት፣ መጠን፣ ስፍሓት እቲ ከም ህዝቢ ገጢሙና ዘሎ ሓዲጋ ሓበራዊ ርድኢት ክፍጠር ይግባእ፤ ኣብ ዝኾነ ከባቢ እዛ ሃገር ዘሎ ትግራዊ ድማ ነቶም ተፃብኢታት መኪቱ፣ ንፀላእቱ ስዒሩ ህልውንኡ፣ ህልውና ብሄሩ፣ ህልውና ዓዱ ንምውሓስ ነናይ ባዕሉ ልኡኽ ክወስድ ኣለዎ፡፡ ከምቲ ናይና ዝበለ ዝተሓላለኸ፣ ዝተፈለየ ኩነታት ብዝተፈለየ፣ ዘይለመድካዮ መንገዲ ክትኸይድ ዝገድድ እዩ፤ ንኹሉ ነገር ብኹሉ መዳይ ድሉው ምዃን ናይ ግድን እዩ፡፡

ዘፅሓት